

FORENZIČKI ASPEKT EMOCIJA

Psihički život čoveka, posmatrano sa psihološkog aspekta, čine psihički procesi i psihičke osobine (Rot).

Psihički procesi podrazumevaju skup psihičkih aktivnosti saznanjog (kognitivnog) ili intelektualnog karaktera gde spadaju: mišljenje, pamćenje, učenje ili opažanje. Emocionalni procesi koji obuhvataju emocije i osećanja i konativni ili voljni procesi u koje spadaju voljne radnje i motivacije.

Psihičke osobine označavaju „relativno trajne odluke pojedinca kao što su navike, sposobnosti, temperament, potrebe, interesi i druge osobine ličnosti, a koje dolaze do izražaja u međuljudskim relacijama, postupcima i reakcijama ljudi”.

Emocionalni procesi kao sastavni deo psihičkog života čoveka predstavljaju područje najmanje proučavano u psihologiji, što je i razlog da se u literaturi susreću različiti sinonimi kao što su osećanja, emocije, afekti, raspoloženja itd. Iz praktičnih potreba, a posebno u radu psihijatra sa sudom potrebno je govoriti o osećanjiima, a u okviru njih o emocijama i afektima, odnosno napraviti razliku između emocija i afekata.

Čovek stalno doživljava lične reakcije na razna saznanja i intelektualne pojave, koje su vezane za umutrašnjost subjekta i njegov stav ili odnos prema objektivnoj realnosti. Naime, specifičan stav i odnos čoveka prema konkretnim predmetima i pojavama stvarnosti se definiše kao osećanja, koja su naš subjektivni stav prema predmetima, pojavama ili dogadjajima u realnom svetu, odnosno reakcija na spoljašnje ili unutrašnje draži ili situacije.

Prisutna je potreba razlikovanja vrste osećanja od intelektualnih pojava u čemu nam pomažu merila osećanja i to:

— Merilo subjektivnosti podrazumeva da sva osećanja bez obzira na broj i vrstu su svojstvena subjektu i sa subjektom čine jednu celinu, što je i razlog postojanja individualnih razlika između ljudi, a i kod istih subjekata u raznim situacijama,

— Merilo univerzalnosti označava postojanje nezavisnosti osećanja od drugih specifičnih doživljaja i činjenicu da pogodila celu ličnost. Za osećanje ne postoji određeno mesto ili čulni organ gde bi se ono lokalizovalo.

— Merilo aktuelnosti. Osećanja su uvek aktuelna i uvek su okarakterisana stvarnošću i aktuelnim doživljavanjem,

— Merilo spontanosti. Osećanja nastupaju spontano, mimo nameće subjekta, odnosno nenamerno i otuda u mnogome liče na nagone.

Prema jednoj od postojećih klasifikacija razlikujemo sledeće vrste osećanja:

- Elementarna osećanja ili afektivni ton
- Emocije ili afekti
- Više osećanja
- Strasti.

1. Elementarna osećanja ili afektivni ton su osećanja koja se javljaju u procesu psihičkih aktivnosti. Upravo, psihička aktivnost izaziva određeni stepen uzbudjenosti koja se označava kao afektivni ton.

Istraživanja u ovoj oblasti upućuju na konstataciju da psihički život čoveka u suštini počinje afektivnim životom. Zapravo, afektivne reakcije se u razvoju psihičkog života ispoljavaju pre intelektualnog i motorističkog reagovanja.

2. Emocije ili afekti

Emocije se često upotrebljavaju kao sinonim za afekat. Međutim, po Hajdukoviću „Izraz emocije treba koristiti u širem fiziološkom smislu, tj. kao fiziološki osnov afektivnog izraza. To znači da bi emocije bile širi pojам vezan za biološke strukture mozga, dok bi afekti predstavljali psihološke manifestacije čija je osnova fiziološka”.

„Emotivna stanja i uzbudjenja ne dovode do psihopatoloških poremećaja iz čega i proizilazi da pod emocijama podrazumevamo normalno reagovanje na zbivanja u sebi i van sebe. Međutim, jaka afektivna uzbudjenja mogu intenzivno da utiču ili utiću na normalno-fiziološko funkcionisanje psihičkih funkcija, pa sve do stanja izmenjene sve sti, pri čemu su prisutne i promene u ponašanju ličnosti. „Afekti su intenzivna i kratkotrajna burna i eksplozivna stanja osećanja ili uzbudjenja koja se karakterišu neочекivanostu i naglošću dolaska, praćena telesnim i izražajnim pojavama”.

Od afekata treba razlikovati raspoloženje koje je trajno stanje emocija i koje daje osnovna obeležja celokupnom ponašanju ličnosti.

U psihologiji je prihvaćen stav da se ispoljavanje emocija kao i ispoljavanje drugih oblika ponašanja razvijaju sazrevanjem ličnosti i učenjem. Ispoljavanje emocija u prvim mesecima života deteta se odvija relativnim redosledom da bi posle pet meseci došlo do diferenciranja nekih reakcija. Emotivno sazrevanje sastoji se, prema tome u kočenju i učenju načina kako se mogu prvobitne opšte emotivne reakcije i razdraženja kontrolisati, odgađati i predviđati posledice. „Kada emotivno sazrevanje postigne stepen da ličnost postane sposobna da shvati svoju sadašnjost i planira svoju budućnost, to je znak da je nastupila faza dobre emotivne zrelosti. Čovek tada postaje sposoban da od sebe daje onoliko koliko je u stanju da prima od svoje okoline”.

Emocije su veoma značajan faktor u sistemu prilagođavanja i adaptabilnosti čoveka u socijalnoj sredini. Smatra se da postoji određena optimalna tačka emocionalne tenzije i ukoliko dođe do izmene emocionalne tenzije iznad ili ispod optimalne tačke dolazi do smetnji u sistemu prilagođavanja i adaptibilnog ponašanja.

U emocionalnom ispoljavanju veoma važnu ulogu ima učenje, a u smislu tzv. emocionalne kontrole koja se najčešće ispoljava u vidu odlaganja emocionalnog ispoljavanja u trenutku kada su emocije izazvane. U praksi je prisutno opredeljenje da se zrelost jedne ličnosti

procenjuje na osnovu postojanja sposobnosti emocionalnog kočenja i kontrole. Emocionalna kontrola je nužno potrebna za život u civilizovanom društvu. Međutim, psiholozi upozoravaju da preterana emocionalna kontrola može da dovede do promena ili poremećaja u domenu mentalnog zdravlja ili u vidu psihosomatskih oboljenja.

Emocionalna uzbudjenja se ispoljavaju u sledećim oblicima:

- U obliku emocionalnog doživljavanja
- u obliku emocionalnog ponašanja
- u obliku fizioloških promena u organizmu.

Klasifikacija emocija po Kreču i Kračildu polazi od izvora emocija, kvaliteta emocionalnog doživljavanja i pravca usmerenosti emocionalnog doživljaja. Postoje sledeće emocije:

1. Primarne emocije. Karakteristike primarnih emocija su da se javljaju rano u razvoju čovekove ličnosti, da su skoro uvek povezane sa aktivnošću u realizaciji cilja i da su praćene visokim stepenom tenzije ili napetosti. Ovde spadaju: strah, gnev, radost i žalost.

2. Emocije koje se odnose na draženje čulnih organa. Emocije koje nastaju kao rezultat delovanja draži na čulne organe doživljavaju se kao stanja prijatnosti ili neprijatnosti. Ovde spadaju sledeće emocije: bol, odvratnost, nezadovoljstvo i zadovoljstvo.

3. Emocije koje se odnose na samooocenu. Ove emocije nastaju u situacijama kompariranja sopstvenog ponašanja sa postavljenim ciljevima ili sa standardima ponašanja. Ovde spadaju: emocije uspeha, neuspeha, kajanja i krivice. Bliske su takođe i emocije ponosa i srama.

4. Emocije koje se odnose na druge ljude. Emocionalna doživljavanja su u većini slučajeva upravljenja na ljude oko nas. Ovde spadaju: ljubav, ljubomora, mržnja i zavist.

5. Emocije vezane za procenjivanje. Osnovna karakteristika ovih emocija je čovekova potreba vrednovanja sveta u kome živi. Ovde spadaju emocije smešnog, lepog, čuđenja, divljenja i usamljenost.

Dimenzije emocionalnog doživljaja su:

- Intezitet emocionalnog doživljaja koji se kreće u dijipazonu od jedva primetnog raspoloženja pa do burnih strasti;
- Nivo tenzije doživljaja označava napetost ili mirnoću koja prati emocionalni doživljaj;
- Hedonistički ton predstavlja razlikovanje stvorenih emocija po prijatnosti ili neprijatnosti.
- Stepen složenosti.

Emocionalni doživljaji su u isto vreme vrlo složeni i predstavljaju sklop različitih emocija.

Afekti su intenzivna i kratkotrajna stanja osećanja, praćena telesnim i izražajnim pojavama (Vujić).

Po Rotu afekti su emocionalna doživljavanja koja se naglo javljaju, imaju veliki intenzitet i buran tok i praćena su telesnim promenama.

Telesne i izražajne pojave u afektivnim situacijama ispoljavaju se u različitim oblastima. Međutim, za sudsku psihijatriju i pravnike su od značaja vidljiva ispoljavanja, ponašanje i manifestacije lica u afektu.

— U domenu motiliteta (motorike) promene su u zavisnosti od vrste afekta. U afektu radosti prisutan je veseo izraz lica sa naglašeno živom mimikom i gestikulacijama u ponašanju i verbalizaciji. Dominira opšti optimizam, pokretnjivost i pojačani impul za govorom. U afektu žalosti opisane promene su izuzetno usporene ili nedostaju. U afektu straha posebno ako se radi o strahu jakog intenziteta pojavljuje se drhtanje celoga tela ili prikočenost, odnosno potpuna ukočenost (stupor) mišića da bi nakon ove prve faze došlo do aktivnosti u vidu bežanja iz zone opasnosti ili ponašanje u obliku napada sa agresivnim karakteristikama. U afektu gneva dominira psihomotorna aktivnost verbalnog ili fizičkog karaktera sa izraženom agresijom uperenom na predmete ili živa bića u svojoj blizini.

— U oblasti govora takođe postoje promene. U afektu radosti govor je ubrzan, često su ljudi brbljivi, pevaju, pričaju i koketiraju. U afektu žalosti govor je usporen, reči se jedva čujno izgovaraju, potrebno je više puta ponoviti pitanje da bi se dobio kratak ili nikakav odgovor. U afektu straha može se pojaviti drhtanje glasa, zamuckivanje u govoru ili mucanje a često samo šaputanje. U afektu gneva ljetito se izgovaraju reči ili je govor potpuno nerazumljiv.

— U oblasti sekrecije. — U afektu radosti često je prisutno crvenilo i znojem oblicheno lice. U žalosti usta i koža su suve, često postoji spremnost da se zaplače i poteku suze. U afektu straha i gneva usta su suva, koža hladnim znojem oblichena. Prisutna su umokravanja ili potreba za čestim mokrenjem ili defekacijom.

Polazeći od definicije afekata da su to intenzivna i kratkotrajna stanja osećanja, realno je očekivati da ovakva stanja mogu da utiču i dovedu do promena u funkcionalisanju ili koordinaciji drugih psihičkih funkcija što se može odražiti na stav i ponašanje ličnosti u socijalnoj sredini. Posmatrana sa forenzičkog aspekta dejstvo afekta na neke psihičke funkcije je od posebnog značaja, kao:

— Dejstvo afekta na stanje svesti. Poznato je da jaki fiziološki afekti, kao i patološki afekt imaju trostruko dejstvo na funkciju svesti. Naime, pod uticajem označenih afektivnih stanja, koja se pojavljuju iznenada, može doći do gubitka svesti, odnosno onesvećivanja u smislu kvantitativnog poremećaja svesti kada osoba pada. Do gubitka svesti najčešće dolazi u situacijama postojanja iznenadnih, neprijatnih i šokantnih vesti. „Na iznenadnu vest da je sin poginuo majka pada kao pokošena, izgubivši svest”. Jaki afekti, kao i patološki afekt mogu da dovedu do sužavanja obima svesti različitog intenziteta kao i pomućenja svesti. „Pod suženom sveštu podrazumevamo stanje gde je fokus svesti sužen i koncentrisan samo na jedno zbivanje, na jedan tok stvari, na jedan kauzalni niz, dok je sve ostalo mutno ili sasvim isključeno. Sva psihička energija, a naročito pažnja i opažanje, koncentrisani su na jedan suženi krug zbivanja, dok se sve ostalo isključuje”. (Kapamadžija). Pod uticajem označenih afektivnih stanja može doći do normalizacije izmenjene svesti, što se dešava kod somnabulnih stanja.

— Dejstvo afekta na proces mišljenja i rasuđivanja. Misaoni proces u posebnim afektivnim situacijama doživljava promene ne samo u tempu iskazivanja misli, već i u smislu izmenjenosti i poremećaja sa

pojavom i sumanutih sadržaja a u prvom redu odnosa i proganjanja, koji mogu biti uzrok kriminalne aktivnosti. Jaki afekti snažno remete logično mišljenje i povezivanje, odnosno realno sagledavanje uzroka, toka i posledica događaja i pojava, a pospešuju misli koje su za ličnost od posebnog emotivnog značaja iako su u suprotnosti sa pravilima društvenog ponašanja.

Jaki afekti kompromituju pravilno poimanje misaonog procesa razumevanja odnosno i veza, sastavljenog od intelektualnih operacija, upoređivanja i razlikovanja, analiza i sinteza, apstrakcija i konkretizacija i zaključivanje, upravo, onih intelektualnih operacija koje učestvuju u psihičkom procesu zvanom rasudživanje.

Dejstvo jakih afekata na funkciju mišljenja kao intelektualnog procesa i sposobnosti rasudživanja odvija se preko kompromitovanja intelektualnih sposobnosti i njihove povezanosti ili preko uticaja na stanje svesti a sledstveno tome i sposobnosti rasudživanja.

— Dejstvo afekta na volju i odlučivanje. Sasvim je dobro pozнато stimulativno i destimulativno dejstvo afekta na volju i voljne procese, kao i na sistem odlučivanja. Međutim, jaki afekti mogu da doveđu do dezorganizacije u evaluaciji voljnog procesa, posebno u fazi borbe motiva, donošenja i definitivnog opredeljivanja za donetu odluku. Upravo, oni stimulišu ona opredeljenja i motive koji su emotivno obojeni i utiču na brzo donošenje odluke bez predhodne i celishodne borbe motiva i logičnog odmeravanja realiteta za ili protiv.

Prema tome, dejstvo jakih afekata se ogleda u prihvatanju onih sadržaja i aktivnosti koje su emocionalno obojeni i emotivno značajni za ličnost, a bez predhodne logične procene i analize adekvatnosti i celishodnosti shodno realitetu.

Prisutna je i mogućnost stvaranja unutrašnje tenzije, koja može da se deklanšira u vidu impulzivnih postupaka, sa potpuno kompromitovanim volontarističkim sposobnostima, a pri očuvanim sposobnostima rasudživanja.

Afekti deluju i na druge psihičke funkcije kao što su opažanje, pažnja, pamćenje i sl. Međutim, posebno u situacijama postojanja patološkog afekta dolazi do dezorganizacije strukture ličnosti i disocijacije kohezivnih sposobnosti pri čemu se u stavu i ponašanju kao determinatori pojavljuju psihopatološki fenomeni praćeni intenzivnim strahom, što je posebno od značaja u međuljudskim relacijama.

U praktičnom životu mnogo je situacija u kojima dolazi do stvaranja afektivne tenzije različitog intenziteta. Stvaranje i intenzitet stvorene tenzije ne zavisi samo od jačine i vrste afekta, već i od strukture ličnosti, postojanja abnormalnosti, mentalnog deficit-a kao i statusa i relacija ličnosti u socijalnoj sredini. Najbrojniji faktori su takođe i od značaja u ishodu stvorene afektivne tenzije odnosno stvorenog afekta. Postoji više mogućnosti i konačnom ishodu stvorene afektivne situacije, pri čemu su za forenzičku psihijatriju od posebnog značaja sledeće:

1. Intelektualna obrada afekta. Ova mogućnost se sastoji u postojanju sposobnosti sagledavanja i vrednovanja uzroka koji su doveli do stvaranja afekta i mogućih ili eventualnih posledica koje mogu da nastanu iz stvorene afektivne situacije. Suština intelektualne obrade sastoji se u racionalizaciji, kočenju i obradi stvorenog afekta i time

spreči da on bude stimulator i korektor u ponašanju i aktivnosti čovjeka.

2. Kumuliranje ili nagomilavanje afekta. Kumuliranje afekta nastaje kod učestalih ponavljanja afektivnih situacija, pri čemu dolazi do nagomilavanja istih ili sličnih afekata. Svaka novostvorena afektivna situacija dovodi do sve veće kumulacije, veće tenzije i napetosti, sve do stepena kada akumulirana tenzija dovodi do stvaranja mržnje prema određenoj ličnosti od koje i potiču inicijacije ili formiranje straha takvog intenziteta da osoba sa kumuliranim afektom živi u stalnoj napetosti i stvaranju novih relacija u ponašanju. U ovakvim situacijama dovoljan je i mali povod da dođe do eksplozije i pražnjenja stvorene afektivne napetosti. U zavisnosti od stepena intenziteta akumuliranosti nastupa obično pražnjenje ili eksplozivno sa karakteristikama agresivnosti. Obično pražnjenje se najčešće ispoljava u vidu plača, psovanja ili verbalne agresije, dok se eksplozivno pražnjenje manifestuje postojanjem fizičke agresije prema određenim osobama ili predmetima u neposrednoj okolini ili verbalnom agresijom sa napomenom da fizička agresija može biti upravljenja i prema nedužnim osobama posebno u situacijama prisutne izmene stanja svesti pod dejstvom jakih afekata kada cilj aktivnosti i agresije postaje svaka prepreka.

U svakodnevnoj sudsко-psihijatrijskoj praksi prisutne su situacije postojanja netrpeljivosti sa tendencijom kumuliranja afekta, koji se u određenoj često i beznačajnoj situaciji povoda, transformiše u aktivnosti agresivnog karaktera, što je i povod psihijatrijskog procenjivanja uticaja afektivne situacije na funkcionisanje ostalih psihičkih funkcija, odnosno uračunljivosti.

3. Odlaganje afekta podrazumeva pojavu privremenog odlaganja afektivnog ispoljavanja u stvorenoj i po život opasnoj situaciji, što se najčešće susreće u saobraćajnom prometu. Mogućnost odlaganja ispoljavanja afekta je vanredno značajna pojava koja privremeno odgađa erupciju a time situaciju da stvorenim afekti budu determinatori ljudskog ponašanja i aktivnosti. Kod odlaganja afekta nakon prestanka svih opasnosti po život i integritet ličnosti dolazi do erupcije i afektivnog pražnjenja kada se pojavljuje najčešće strah sa svim, a u prvom redu telesnim manifestacijama.

Prema tome, afektivna reakcija je samo privremeno odložena, ona se kasnije pojavljuje i manifestuje u vidu zakasnele reakcije, što je značajno u sudsко-psihijatrijskoj praksi.

4. Potiskivanje afekta — označava proces potiskivanja nepovoljnih afekata ili doživljaja koji su neprijatni za samu ličnost u nesvesni deo psihe. Proces potiskivanja se vrši nesvesno i po Frojdu to je „patogeni proces”.

Posmatrano sa forenzičkog aspekta sve afekte svrstavamo u dve velike grupacije: fiziološke ili glavne afekte i patološki afekt.

1. U fiziološke afekte spadaju: strah, gnev, radost i žalost. Uvodna osećanja po Jevtiću koja prethode pojavi i ispoljavanju označenih fizioloških afekata su napetost i iščekivanje. Napetost i iščekivanje u suštini označavaju koncentraciju pažnje na pojave ili događaje koji se očekuju a od posebnog interesa za ličnost i uvek su praćene odgova-

rajućom, odnosno nastupajućom afektivnošću. Olakšanje je popuštanje napetosti u uslovima dobre ili povoljne finalizacije pojave ili događaja po ličnost.

Stid označava moralni strah. Odvratnost, estetski strah. Strahopštovanje su emocije koje nastaju mešanjem osećanja poštovanja i osećanja straha. U strahopštovanju postoji saznanje o snazi i moći osobe prema kojoj se oseća strahopštovanje i manoj vrednosti i sopstvene moći. Prekor označava istovremeno postojanje osećanje ljutnje, ali i pozitivno osećanje nežnosti i ljubavi. Sažaljenje je prisustvo osećanja nežnosti prema voljenoj osobi koja pati. Sentiment je postojanje delimičnog raspoloženja u odnosu na određeni objekt.

Raspoloženje je omocionalno stanje koje prebojava i prati u određenom trenutku celokupno čovekovo ponašanje i doživljaje.

a) Strah je „intenzivno i kratkotrajno mučno stanje osećanja velike napetosti, koje izazivaju osećanja postojećih ili predstojećih opasnosti po integritet ličnosti“. U afektu straha karakterističan je izgled i ponašanje osobe. Naime, oči su širom otvorene, zenice proširene, dok je lice bledo, a pogled ukočen. Često je prisutno podrhtavanje donje vilice ili celoga tela kao na hladnoći, a promene u govoru se manifestuju u vidu pojave šaputanja, zamuckivanja ili mucanja. Pokreti aktivnosti su necelishodni, a prisutna je i mogućnost umokravanja i defekacije u uslovima postojanja intenzivne afektivne situacije straha

Kod intenzivnog ili jakog afekta straha a posebno u njegovoj posjetnoj fazi, osoba se za trenutak ukoči, pri čemu nastupa paraliza psihomotornih aktivnosti, a zatim sledi faza preduzimanja radnji koje najčešće nose karakteristike begstva sa mesta ugroženosti ili napada u smislu odbrane sa agresivnim postupcima i posledicama.

U strahu se osoba u suštini oseća bespomoćno i ugroženo, a iznenadnost i nejasnoća predstavljaju neposrednu opasnost po integritet ličnosti.

b) Gnev „izazivaju osećanja nanesenog zla ili predstojećih neprijatnosti po ličnost“. Uslov za nastajanje gneva je postojanje prepreke.

U afektu gneva postoje četiri faze. U prvoj fazi dolazi do stvaranja nadražaja kao rezultat dejstva draži nanesenog zla ili predstojećih neprijatnosti, odnosno predviđanja da će do njih doći. Označene draži uslovjavaju pojavu neuro-vegetativnih perturbacija i dovode do pojave druge faze ili faze razdraženja, odnosno uzbuđenja. Stvoren razdraženje može biti različitog intenziteta i dužine trajanja. U principu u afektu jakog gneva je kratkog trajanja i prelazi u treću fazu ili fazu relativnog i prividnog smirivanja. Faza smirivanja predstavlja ustvari vremenski period gomilanja ili kumuliranja razdraženja, odnosno ljutine. U fazi prividne smirenosti nastupa poslednja priprema psihomotorike za neposrednu aktivnost, odnosno četvrta fazu. Četvrta faza je faza eksplozivnog pražnjenja uz postojanje psihomotorne aktivnosti kriminalnog karaktera.

Afekt gneva najčešće se ispoljava u vidu zakrvavljenih i širom otvorenih očiju. Lice je bledo, usne i vilice stismute, a pesnice stegnute. Osobe u afektu gneva često su u stalnom pokretu, viču, grde, psuju, lome predmete, a čine i besciljne pokrete. U situacijama postojanja

jakog afekta gneva osobe su veoma psiho-motorno uznemirene i agresivne, pri čemu cilj postaje sve ono što se kao prepreka pojavi.

U zavisnosti od strukture ličnosti kao i intenziteta i karaktera gneva, afekt gneva može da traje kratko vreme a ponekad i do nekoliko dana i to u uslovima naizmeničnog javljanja razdraženja i pražnjenja.

c) Afekt radosti „izazivaju osećanja postojeće ili predstojeće fizičke ili psihičke prijatnosti”.

d) Afekt žalosti „izazivaju osećanja nanesenog ili predstojećeg fizičkog ili psihičkog bola sa istovremenim osećanjima sopstvene nemoci”.

2. Patološki afekt. Patološki afekt predstavlja privremeni duševni poremećaj koji se karakteriše pojavom patoloških fenomena u funkcionalisanju većine ili svih psihičkih funkcija. Karakteristike patološkog afekta su:

— To je stanje veoma velikog uzbudjenja ili razdraženja, koje nastaje na sitne, često beznačajne povode. Ovde postoji velika nesrazmerna između intenziteta draži ili povoda i načina reagovanja, odnosno ispoljavanja razdraženja. Mala draž dovodi do velike reakcije.

— U patološkom afektu dolazi do sužavanja obima svesti ili pomučenja stanja svesti, odnosno dezorientacije i pojavom psihomotornog nemira sa halucinatornim i sumanutim doživljavanjima.

— Za vremenski period trajanja patološkog afekta, zbog nastalih promena u domenu svesti, postojaće potpuna ili delimična amnezija.

— Patološki afekt iznenada prestaje ili sporo iščezava, što je u zavisnosti od strukture ličnosti.

— Osobe u patološkom afektu su izrazito agresivne, pri čemu je agresija obično upravljena prema okolini, ali nekad i prema sebi, u smislu samoubistva.

— U patološki afekt mogu dospeti kako mentalno zdrava, tako i mentalno obolela lica, osobe sa abnormalnom strukturom, kao i lica zaostala u duševnom razvoju.

— Nakon pražnjenja u patološkom afektu dolazi do smirivanja, a ponekad i sna.

Po Jevtiću od interesa su za forenzičku psihijatriju sledeća patološka afektivna stanja:

— Prepast (zaprepašćenje, prestrašenost itd.) „je patološki afekt straha jakog intenziteta”, pri čemu najpre nastaje prikočenost, a zatim slijede aktivnosti odbrambenog ili agresivnog karaktera.

— Panika je takođe „patološki afekt straha jakog intenziteta, prouzrokovani naglo, psihičkom indukcijom”.

— Jarost (razjarenost) „je patološki afekt gneva” koji se odlikuje velikom agresivnošću i kriminalnim posledicama.

— Očajanje je patološki afekt žalosti.

Kod svakog afekta ili emocije razlikujemo dve faze: fazu šoka i hroničnu fazu.

Faza šoka je početna faza i predstavlja određenu vrstu psihičkog udara ili šoka. Ona se ne javlja kod svih emocija. U ovoj fazi ne postoje diferencijacija emocija, sve su one slične, a slične su i intelektualne i motorne manifestacije.

Faza šoka ili emocionalni šok se ispoljava u vidu poremećaja intelektualnog funkcionisanja, odnosno obezglavljenosti, zaprepašćenosti, intelektualnoj inhibiciji i necelishodnim motornim fenomenima. Ovde je intelektualno funkcionisanje dezorganizovano ili svedeno na minimum. Intelektualni poremećaj javlja se kao posledica sudara do-tadašnjih težnji, verovanja i navika i činjenice koja ruši ove težnje, verovanja i navike.

Kant je govorio o slepilu u emocionalnom šoku, a Šekspir o pomučenosti razuma.

Motorne pojave u emocionalnom šoku kod svih emocija su slične. One se ispoljavaju u različitim pokretima mimike, gestikulacijama, vikanja itd. Ovi pokreti su necelishodni i njegov smisao se ne razume, odnosno deluju izlišno i komično.

Hronična faza emocija karakteriše se konsolidacijom intelektualnog funkcionisanja i motornog ispoljavanja i diferencijacijom emocija. Upravo, emocije dobijaju određeni kvalitet, što omogućava razlikovanje emocija i njihovog identifikovanja, a intelektualno funkcionisanje se konsoliduje i normalizuje dok motorna ispoljavanja pokazuju svrshodnost i celishodnost.

Kod procenjivanja intenziteta kako fiziološkog, tako i patološkog afekta u forenzičkoj psihijatriji prisutno je graduiranje, odnosno stepovanje a u cilju bližeg definisanja uticaja određene efektivne situacije na stanje i funkcionisanje određenih psihičkih funkcija, a u prvom redu stanja svesti. Upravo, afekti po intenzitetu delimo na: slabog, srednjeg i jakog intenziteta. Afekti slabog intenziteta susreću se svakodnevno u međuljudskim relacijama i ne poseduju značajnost u forenzičkoj psihijatriji. Afekti srednjeg intenziteta mogu biti od značaja i uticaja na sistem intelektualnog i volontarističkog funkcionisanja, što je u zavisnosti od strukture ličnosti i biti od uticaja u procenjivanju uračunljivosti. Upravo, samo abnormalne strukture ličnosti, zaostalosti u duševnom razvoju i mentalno oboleli mogu biti povod za procenjivanje uračunljivosti u situacijama postojanja afekta srednjeg intenziteta. Afekti jakog intenziteta imaju najveći forenzički značaj, obzirom da dovode do poremećaja u intelektualnom i volontarističkom funkcionisanju, kao i u oblasti stanja svesti.

U svakodnevnoj sudske-psihijatrijskoj praksi prisutan je veliki broj različitih afektivnih situacija, koje zahtevaju ne samo graduiranje intenziteta istih, procenjivanje strukture ličnosti, već i diferenciranje fizioloških od patoloških afekata, kao i procenjivanje uračunljivosti što predstavlja poseban problem u forenzičkoj praksi.

Od označene problematike najčešće se pojavljuje potreba procenjivanja i diferenciranja uračunljivosti u situacijama postojanja fizioloških afekata i patološkog afekta u vreme izvršenja krivičnog dela, zatim ubistvo na mah i ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane.

1. Ukoliko se radi o izvršiocu krivičnog dela koji boluje od trajnog ili privremenog duševnog oboljenja, privremene duševne poremećenosti ili zaostalosti u duševnom razvoju procenjivanje uračunljivosti u afektivnim situacijama, neće predstavljati posebno težak zadatak za psihijatre i pravnike.

2. Ukoliko izvršilac krivičnog dela ne boluje od trajnog ili privremenog duševnog oboljenja, privremene duševne poremećenosti ili zaostalosti u duševnom razvoju ili ne poseduje abnormalnu strukturu ličnosti, izvrši krivično delo:

a) U situacijama postojanja jakih fizioloških afekata (strah, gnev, radost i žalost), uračunljivost može biti kompromitovana do stepena bitno smanjene uračunljivosti.

b) Ukoliko se radi o postojanju patološkog afekta u vreme izvršenja krivičnog dela, takva osoba je neuračunljiva ili bitno smanjene uračunljivosti.

3. Procenjivanje uračunljivosti pri postojanju jake razdraženosti kod ubistva na mah i jake razdraženosti ili prepasti kod ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane je fenomen koji još uvek nije našao pravo mesto u sudskoj praksi. Ovakva konstatacija proizilazi iz brojčanih podataka zastupljenosti kvalifikovanja ovih krivičnih dela, iako u praktičnom radu ima daleko više prostora. Posmatrano sa forenzičkog aspekta bliže diferenciranje jake razdraženosti kod ubistva na mah i ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane još uvek pokazuje manjkavost i nedovoljno stručno objašnjenje, a još manje njegovu primenu u sistemu psihijatrijskog veštacenja.

Kod definisanja ubistva na mah posmatrano sa krivično-pravnog aspekta pored ostalih elemenata, potrebno je „da ubistvo bude izvršeno u stanju jake razdraženosti kao i to da je učinilac ubistva doveden u jaku razdraženost bez svoje krivice i to napadom ili teškim vređanjem od strane ubijenog”.

Fenomen razdraženosti kao emocionalna ili afektivna reakcija susreće se i pojavljuje kako u domenu ispoljavanja fizioloških afekata tako i u oblasti patološkog afekta. Upravo, susreće se kod afekta straha nakon intelektualne i motorne inhibicije kada osoba ispolji aktivnosti odbrambenog karaktera često sa kriminalnim posledicama. U afektu gneva razdraženost se pojavljuje nakon dejstva draži i stvorenog nadražaja sa tendencijom kumuliranja posebno u fazi prividnog smirivanja. Razdraženost u patološkom afektu je posledica izmenjenog stanja svesti, dezorganizacije intelektualnog i volontarističkog funkcionisanja i pojave patoloških fenomena u oblasti psihičkih funkcija.

Posmatrano sa forenzičkog aspekta o ubistvu na mah možemo govoriti samo onda ako pored drugih krivično-pravnih elemenata postoji i jaka razdraženost kao fenomen afektivnog ispoljavanja u okviru postojanja afekta straha ili gneva, kao fizioloških afekata. Ukoliko se radi o postojanju jake razdraženosti u okviru ispoljavanja patološkog afekta, više se ne može govoriti o ubistvu na mah, već o primeni propisa i procenjivanja uračunljivosti u smislu čl. 12. KZ. SFRJ. Prema tome ubistvo na mah se vezuje za fiziološke afekte, dok ga patološki afekt isključuje, odnosno jaka razdraženost mora biti fenomen ispoljavanja fizioloških afekata.

U procenjivanju razdraženosti kao afektivnog fenomena kod ubistva na mah, potrebno je da se jaka razdraženost javi u okviru stvore-

nog afektivnog ispoljavanja u kriminalnoj situaciji. Ova konstatacija podrazumeva odsustvo negativnih afektivnih relacija između ubice i žrtve u vremenskom periodu pre izvršenja knivičnog dela, odnosno nepostojanje situacije kumulacije afekta kod izvršioca knivičnog dela.

Prema tome, kod ubistva na mah pojavljuje se samo jaka razdraženost kao fenomen afektivnog ispoljavanja. Međutim, kod ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane pojavljuje se ne samo jaka razdraženost već i prepast, odnosno afektivna ispoljavanja iz domena kako fizioloških, tako i patološkog afekta.

Prema tome kod ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane jaka razdraženost se pojavljuje kao fenomen afektivnog ispoljavanja, kako fizioloških afekata, tako i patološkog afekta. Pored jake razdraženosti kod ovog ubistva, prisutna je mogućnost i pojave prepasti kao patološkog afekta straha jakog intenziteta.

Afektivni fenomeni iz okvira patološkog afekta, odnosno patološki afekti predstavljaju u suštini privremenu poremećenost u smislu čl. 12 KZ SFRJ i posmatrano sa forenzičkog aspekta oni bliže definišu i diferenciraju ubistvo na mah od ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane.

Prisustvo patološkog afekta u kriminalnoj situaciji kod izvršioca knivičnog dela u slučajevima ubistva na mah zahteva procenjivanje uračunljivosti u smislu čl. 12 KZ SFRJ, što nije slučaj kod ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane. Naime, patološki afekti se ne tretiraju po čl. 12 KZ SFRJ kod ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane, što je i razlog postojanja mogućnosti oslobođanja od kazne.

Jaka razdraženost iz oblasti fizioloških afekata kako kod ubistva na mah, tako i kod ubistva prekoračenjem granica nužne odbrane može da dovede do kompromitovanja intelektualnog i volontarističkog funkcionišanja do stepena bitno smanjene uračunljivosti što je u zavisnosti od strukture ličnosti i individualne procene svakog slučaja.

LITERATURA

1. Erić Lj.: Strah, anksioznost i anksiozna stanja. Beograd, 1972.
2. Hajduković Č.: Sudska psihijatrija. Medicinska biblioteka. Beograd — Zagreb, 1981.
3. Hrnjica S.: Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti. Naučna knjiga, Beograd, 1979.
4. Jevtić D.: Sudska psihopatologija. Medicinska knjiga, Beograd — Zagreb, 1966.
5. Kreč D.; Kračfeld R.: Elementi psihologije. Naučna knjiga, Beograd, 1969.
6. Krstić B.: Sudska psihijatrija. Privredna knjiga, Gornji Milanovac, 1980.
7. Morozov G.: Rukovodstvo po sudebnoj psihijatriji. Moskva — Medicina, 1977.
8. Rot N.: Psihologija ličnosti. Beograd, 1976.
9. Stojiljković S.: Psihijatrija sa medicinskom psihologijom. Medicinska knjiga, Beograd — Zagreb, 1977.
10. Vujić: Medicinska psihologija i opšta psihopatologija. Medicinska knjiga, Beograd — Zagreb, 1956.

ASPECT MÉDICO-LÉGAL DES ÉMOTIONS

(Résumé)

Les émotions ou les affects, comme phénomène de la manifestation émotionnelle ont un rôle important et ils influencent le fonctionnement des autres fonctions psychiques, ainsi que le système du comportement des individus dans les relations sociales et autres, et c'est particulièrement important pour la psychiatrie médico-légale.

Dans la jurisprudence psychiatrique on rencontre souvent des émotions ou des affects et le plus souvent chez les cas à observer pour évaluer leur responsabilité dans les situations affectives quand il faut faire la différenciation des affects physiologiques de ceux pathologiques, chez les cas où il faut définir de près une forte excitation lors de l'homicide ou lors d'un meurtre quand la limite de la défense légitime est dépassée. L'évaluation de la responsabilité des personnes dans les conditions de l'existence des situations particulièrement affectives que renferme l'article 12 de la Loi pénale de la RSFY, ne présentera pas un problème spécial pour les juristes et les psychiatres. Pourtant, l'évaluation de la responsabilité des autres personnes impose non seulement le besoin de différenciation des affects physiologiques de ceux pathologiques, mais aussi une gradation de l'intensité des émotions affectives, puis, l'observation de la structure de la personnalité. En principe les forts affects physiologiques compromettent le fonctionnement intellectuel et volontaire jusqu'au degré de la responsabilité essentiellement réduite, tandis que l'affect pathologique amène jusqu'à l'irresponsabilité totale ou la responsabilité essentiellement réduite.

La présence d'une forte excitation comme phénomène dans le cadre de l'affect pathologique, observée de l'aspect médico-légal, disqualifie l'existence de l'homicide. À savoir, pour l'existence d'un homicide, outre autres éléments, une forte excitation est aussi nécessaire mais comme phénomène du cadre des affects physiologiques. Chez le meurtre par le dépassement de la défense légitime une forte excitation peut apparaître comme phénomène d'une manifestation émotionnelle dans le domaine des affects physiologiques que dans le cadre de l'affect pathologique.